

БОЙКО В. В.,

аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 347.91.95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.7>

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ У ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розкриттю основних форм реалізації принципу розумності в цивільному процесі України.

Обґрунтовано, що цивільний процес як система представляє собою послідовність дій, апріорі має бути сформована розумно, що є належним підґрунтям для розумних правових і процесуальних правил і наслідків застосування приписів цивільного процесуального законодавства.

Доведено, що однією із форм практичної реалізації принципу розумності в цивільному процесі є оптимізація цивільного судочинства як такого. Встановлено, що оптимізація українського цивільного процесуального законодавства у 2016–2017 року була побудована на засадах необхідності запровадження ефективного, повного й оперативного захисту суб'єктивних прав та інтересів осіб у розумний строк та розумними способами, в тому числі через запровадження «електронного правосуддя». Амбітна мета українського законодавця щодо спрощення і оптимізації судових процесів розгляду справ реалізована не повною мірою, зважаючи на українські реалії матеріально-технічного забезпечення телекомунікаційної мережі судової влади, особливо в «глухих» регіонах країни. Констатовано, що впровадження електронного суду в Україні, на жаль, сьогодні перебуває лише в початковій стадії.

Встановлено, що при встановленні предмету позову чи обґрунтуванні підстав позову принцип розумності реалізується разом із урахуванням соціально-економічного аспекту. Суддя, сприяючи учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених ч. 5 ст. 12 ЦПК України, може запропонувати примирення сторін, врегулювати цивільний спір за його участю чи укласти мирову угоду на будь-якій стадії розгляду цивільного спору до виходу судді у нарадчу кімнату. Принцип розумності у такому випадку полягатиме у реальному зменшенні шкоди порівняно з тим, якої можна було б очікувати, якби ніяких заходів не приймалося зовсім і судові процеси відбувалися на всіх інстанціях.

Доведено, що у випадках коли суддя здійснює суддівський розсуд і не усвідомлює цього, а вважає свої дискреційні дії єдиною можливістю (внаслідок слабкої професійної підготовки чи низького рівня правосвідомості тощо) шляхом вирішення спірного правовідношення, він не відчуває відповідальності, покладеної на суддю метою і завданнями правосуддя. Якщо суддя здійснює повноваження без почуття відповідальності, це природньо має свої негативні наслідки як у механізмі судового захисту прав і свобод учасників цивільних відносин в частині збільшення судових справ, які переглядаються судами вищих інстанцій, так і в площині дисциплінарної відповідальності судді. Також побічним негативним наслідком такого стану і сплеск культури претензій, замість паростків культури злагоди, коли сторони сприймають судові рішення як справедливе

і переходять у стадію виконання судових рішень, а не їх перманентного оскарження до вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

Ключові слова: *цивільний процес, принцип розумності, процесуальна процедура, електронне правосуддя, «страхувальні приписи ЦПК України», розумні сумніви судді.*

Boiko V. V. Forms of implementation of the principle of reasonability in the civil process of Ukraine

The article is devoted to the disclosure of the main forms of realization of the principle of reasonableness in the civil process of Ukraine.

It is substantiated that the civil process as a system is a sequence of actions, a priori civil procedural law.

It is proved that one of the forms of practical implementation of the principle of reasonableness in civil proceedings is the optimization of civil proceedings as such. It is established that the optimization of Ukrainian civil procedural legislation in 2016 –

2017 was based on the need to introduce effective, complete and prompt protection of subjective rights and interests of individuals within a reasonable time and in reasonable ways, including through the introduction of "e-justice". The ambitious goal of the Ukrainian legislator to simplify and optimize court proceedings is not fully realized, given the Ukrainian realities of logistics of the telecommunications network of the judiciary, especially in the "deaf" regions of the country. It is stated that the announced introduction of e-court in Ukraine, unfortunately, today is only in the initial stage.

The judge, assisting the participants in the trial in the exercise of their rights under Part 5, Art. 12 of the Civil Procedure Code of Ukraine, may offer conciliation of the parties, settle a civil dispute or enter into an amicable agreement at any stage of the civil dispute before the judge goes to the council room. The principle of reasonableness in such a case would be a real reduction of harm as might be expected if no action had been taken at all and trials had taken place at all instances.

It is proved that in cases when a judge exercises judicial discretion and is not aware of it, but considers his discretionary actions the only possible (due to poor training or low level of legal awareness, etc.) by resolving the disputed legal relationship, he does not feel responsible for the judge's purpose and tasks of justice. If a judge exercises powers without a sense of responsibility, this naturally has negative consequences both in the mechanism of judicial protection of the rights and freedoms of participants in civil relations in terms of increasing court cases reviewed by higher courts and in terms of disciplinary liability of judges. Adverse side effects of this condition is a surge in the claim culture, instead of the sprouts of a culture of agreement, when the parties perceive the court decision as fair and move to the stage of execution of court decisions, rather than their permanent appeal pending the exhaustion of all national remedies.

Key words: *civil proceedings, the principle of reasonableness, procedural procedure, e-justice, "insurance regulations of the CPC of Ukraine", reasonable doubts of the judge.*

Вступ. Проблема визначення розумності в праві загалом та принципу розумності у різноманітній юрисдикційній діяльності держави, цивільному процесі зокрема, є досить складною. Це пояснюється тим, що у будь-якій діяльності одна дія в різних ситуаціях може бути та/або виглядати як розумна, а в інших – ні. «Розумність» як категорія в силу власної багатоаспектності та відсутності однозначного розуміння вимагає самостійного дослідження. Ця правова категорія застосовується у випадках, коли необхідно визначити обсяг суб'єктивного права чи обов'язків за допомогою використання різних її властивостей. При

цьому важливим є той факт, що чим лаконічніше визначено відповідну дію у відповідному нормативному приписі, тим важливішим є визначення властивостей (аспектів) прояву принципу розумності для з'ясування відповідності моделі дозволеної або належної поведінки конкретного суб'єкта, особливо у змагальному диспозитивному судовому процесі, яким є цивільний процес.

Розмірковуючи над сучасними формами реалізації принципу розумності в цивільному судочинстві, доцільно виокремити їх дві великі групи: 1) розумна побудова цивільного судочинства як провідної юрисдикції діяльності, що характеризується найширшим колом розгляду судових справ (позовного, наказного та окремого провадження); 2) розумність окремих елементів процесуальних процедур як специфічні критерії прояву принципу розумності: розумні сумніви судді під час вибору норми матеріального права, що регулює спірні відносини; розумність як підстава застосування судового розсуду та його межі; дотримання розумних строків розгляду справи судом та вивчення розумного балансу між приватними й публічними інтересами, що істотно впливатиме на хід судового розгляду й перегляду цивільної справи. Останній критерій виділяємо в окремий предмет дослідження у наступних публікаціях як особливу форму принципу розумності.

Постановка завдання. У межах цієї статті розкриємо особливості всіх інших проявів, у зв'язку з чим метою цієї статті визначаємо розкриття основних форм реалізації принципу розумності в цивільному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наголосимо, що на різних етапах розвитку цивільної процесуальної доктрини проблеми визначення і реалізації принципу розумності цивільного судочинства досліджували як вітчизняні, так й зарубіжні вчені, зокрема: І. Е. Берестова, С. С. Бичкова, О. Г. Братель, С. В. Васильєв, К. В. Гусаров, І. О. Ізарова, С. А. Курочкін, В. О. Лагута, І. Г. Оборотов, І. В. Решетнікова, М. О. Рожкова, О. В. Рожнов, Я. М. Романюк, Н. Ю. Сакара, Т. В. Степаненко, Р. О. Стефанчук, О. С. Ткачук, С. Я. Фурса, Г. А. Цірат, О. І. Чепис, Г. В. Чурпіта, М. Й. Штефан, В. П. Яковлев та інші.

Результати дослідження. Цивільний процес як вид юридичного процесу у загальній теорії права та галузевих науках як вид юридичної процедури. Чимало вчених правників сходяться на думці про системний характер процесуальних процедур в так званому «цивільністичному» процесі. Водночас слід констатувати, що однак вкладають різні елементи в їх зміст. Зокрема, на думку Т. Ю. Барішпольської, цивільно-правова процедура – це система, що полягає у певній послідовності правових відносин, спрямованих на виникнення, реалізацію, зміну або припинення, а також охорону або підтвердження існування певного цивільних правовідносин. Вчена закладає у це визначення цивільну регулятивну і цивільну охоронну процедури в межах процесуальних дій суду, при чому останню розглядає як систему правових відносин, що полягають у певній послідовності і спрямовані на виявлення та реалізацію цивільного охоронного правовідношення [2, с. 9]. У свою чергу С. А. Курочкін розглядає цивільний процес ширше, ніж різновид цивільно-правової процедури, адже його метою стає виявлення і реалізація не тільки цивільного охоронного правовідносини, але охоронних відносин іншої галузевої приналежності (трудових, сімейних, адміністративних та ін.). У цьому сенсі цивільний процес може розглядатися як система складаються з певної послідовності дій, спрямованих на захист або підтвердження існування певного матеріального правовідношення, дій, з якими норми процесуального законодавства пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин (системних зв'язків) [8, с. 145–147].

Пристаючи на позицію С. А. Курочкіна, від себе додамо, що така послідовність дій, апріорі має бути сформована розумно і є належним підґрунтям для розумних правових і процесуальних наслідків застосування приписів цивільного процесуального законодавства. Викладене спонукає звернути увагу на розумність формування приписів ЦПК України у редакції 2017 року в аспекті пришвидшення розгляду цивільних справ судами, наскрізним зрізом якого вбачалося запровадження принаймні на першому етапі певних електронних процесуальних процедур. Отже, однією із форм практичної реалізації принципу розумності в цивільному процесі є оптимізація цивільного судочинства як такого.

Оптимізація українського цивільного процесуального законодавства у 2016–2017 року була побудована на засадах необхідності запровадження ефективного, повного й оперативного захисту суб'єктивних прав та інтересів осіб. У найбільш загальному підході до дослідження підстав і порядку оптимізації цивільного судочинства можна говорити про спробу запровадження елементів електронного правосуддя з 2017 року.

Так, в Україні для оптимізації правового механізму і впровадження нових, доступних і зрозумілих процесуальних дій суду для всіх, у 2017 році ВРУ 3 жовтня 2017 року ухвалила Закон України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів України» (далі – Закон № 2147-VIII зі змінами)). Зазначені кодекси в новій редакції були побудовані на максимально уніфікованих засадах, за винятком особливостей, іманентно притаманних кожній судовій спеціалізації.

Імплементуючи міжнародні стандарти судочинства, з огляду на загальний європейський вектор реформ, Україна часто здійснює механістичне впровадження запозичених новел європейського законодавства без врахування національного контексту, що не змогло поки що призвести до оперативних способів вирішення проблеми розгляду судових справ протягом розумного строку і ухвалення у зв'язку з цим справедливих і «розумних» судових рішень. «Електронне правосуддя» було спрямоване на пришвидшення розгляду справ і оптимізацію цивільного процесу, тобто ефективного забезпечення розумності цивільного судочинства як такого. Згідно з Законом № 2147-VIII запровадженні в чинне процесуальне законодавство України положення щодо електронного суду, проведення судових засідань в режимі відеоконференцій знайшли свій подальший розвиток в оновленому процесуальному законодавстві України.

Щодо електронного суду слід зазначити, що в ЦПК України містить чимало приписів щодо електронного документообігу та електронного правосуддя (ч. 5 ст. 43 ЦПК України, ч. 6 ст. 43 ЦПК України; ч. 6 ст. 128 ЦПК України; ст. 14 ЦПК України; ст. 62 ЦПК України; ч. 4 ст. 163 ЦПК України; ч. 8 ст. 259 ЦПК України; ч. 6 ст. 272 ЦПК України; ст. ст. 175, 356, 393 ЦПК України; ст. 431 ЦПК України тощо

Отже, ЦПК України містить системні положення щодо запровадження ЄСІТС та/або положення, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), та оптимізації цивільного судочинства через електронне правосуддя. Зокрема, встановлено, що до початку функціонування Єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи: 1) подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюється в паперовій формі; 2) позовні та інші заяви, скарги та інші процесуальні документи, що подаються до суду підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду в день надходження документів; 3) розгляд справи у суді здійснюється за матеріалами справи у паперовій формі.

Українським законодавцем була поставлена амбітна мета щодо спрощення і оптимізації судових процесів розгляду справ. Однак законодавець не повним чином врахував українські реалії і наявну телекомунікаційну мережу судової влади, особливо в «глухих» регіонах країни. Мусимо констатувати, що на сьогодні «електронне правосуддя» фактично перебуває лише в початковій стадії й виступає не досить ефективним механізмом оптимізації й запровадження розумності цивільного процесу як найбільш поширеної юрисдикційної діяльності.

Разом з тим, Україна і надані прагне розвиватися на шляху впровадження й забезпечення розумних процедур розгляду судових справ, зокрема в ініціативних судових процесах. Саме на виконання цього прагнення були прийняті нові редакції ЦПК України, КАС України, ГПК України, побудовані на максимально уніфікованих засадах. Крім того, прагнення впровадити електронне правосуддя, за яким не тільки організація електронного документообороту матеріалів справи, а й окремі електронні процесуальні дії суду (чи взагалі весь цивільний процес на за допомогою відеоконференцзв'язку, що особливо актуально в умовах пандемії), свідчить про готовність України в діях показати забезпечення конвенційного права кожного на справедливий суд протягом розумного строку.

Щодо інших проявів принципу розумності в цивільному процесі слід виділити так звані «страхувальні» правові приписи ЦПК України – особливі процесуальні норми, які містять вимоги розумності для здійснення різних процесуальних дій суду, для реалізації прав учасників цивільного процесу та відповідних обов'язків. Передусім йдеться про закріплення темпоральних приписів ЦПК України: встановлення присічних строків для звернення до суду, закріплення строків завершення різних стадій судового розгляду й перегляду справ у порядку цивільного судочинства тощо. Також такі «страхувальні» правові приписи містять норми, в яких позначається вимога розумності для ситуацій, коли моделі поведінки не визначені, зокрема використання такої юридичної формули допускається розсуд, як учасників процесу (ч. 3 ст. 13 ЦПК України) чи суду (ч. 1 ст. 232 ЦПК України) тощо.

Також при встановленні предмету позову чи обґрунтуванні підстав позову *принцип розумності реалізується разом із урахуванням соціально-економічного аспекту*. Так, суддя, сприяючи учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених ч. 5 ст. 12 ЦПК України, може запропонувати примирення сторін, врегулювати цивільний спір за його участю чи укласти мирову угоду на будь-якій стадії розгляду цивільного спору до виходу судді у нарадчу кімнату. Принцип розумності у такому випадку полягатиме у реальному зменшенні шкоди порівняно з тим, якої можна було б очікувати, якби ніяких заходів не приймалося зовсім. Прикметним у цьому контексті погляд О. Б. Тиханського щодо призначення інституту врегулювання цивільного спору за участю судді. Вчений і діючий суддя наголошує, що інститут врегулювання цивільного спору за участю судді скерований на мирне врегулювання цивільного спору, під час якого вбачається законодавча можливість осіб врегулювати спір в межах права, а не вирішити його у загальному судовому порядку на підставі конкретних правових норм і у суворій відповідності норм цивільного процесуального законодавства. Окрім усвідомлення сторонами справедливості рішення, побічним, але не менш жаданим позитивним наслідком врегулювання цивільного спору за участю судді є розвиток у суспільстві культури злагоди на відміну від сплеску культури претензій, позовів і звинувачень та розвантаження судів для судової системи [12, с. 20, 31].

Як особлива форма прояву принципу розумності *розумні сумніви судді* опосередковуються низкою дій судді, пов'язаних із судовим пізнанням, внутрішнім переконанням судді, яке в свою чергу залежить від його професійної правосвідомості. Ці дії стають правовим базисом для формування мотивувальної частини рішення, яка складається із ряду складових елементів, ключовим із яких є конкретна норма права чи їх сукупність, що врегульовують спірні відносини.

Разом з тим, здійснити вибір такої норми суддя може тільки у випадку, коли він правильно встановив всі фактичні і юридично значущі обставини справи, правильно здійснено процес доказування відповідно до стандартів доказування, в межах якого кожна із сторін змогла довести власні аргументи і суд оцінив їх у повній мірі. Відтак, залежно від складності справи, розумні сумніви судді саме в цивільному процесі наявні досить часто.

Наприклад у постанові ВСУ (від 14.06.2017 р. у справі № 923/2075/15) критикував апеляційний суд за те, що останній «відмовив у стягненні упущеної вигоди на тій лише підставі, що її розмір не може бути встановлений з розумним ступенем достовірності...». І. Томаров з цього приводу припускає, що що джерелом появи цього формулювання могли стати Принципи УНДІРУА 1994 р.: «Если размер убытков не может быть установлен с разумной степенью достоверности, определение их размера осуществляется по усмотрению суда» (п. 3 ст. 7.4.3). Правник, посилаючись на абстрактних цивілістів, підкреслює, що розумний ступінь – це той, який відповідає «балансу вірогідностей». Факт є доведеним, якщо після оцінки доказів внутрішнє переконання судді каже йому, що факт скоріше був, а ніж не мав місце [10]. Таким представляється погляд на короткий прояв розумних сумнівів судді з позиції загального суду.

Утім розмірковуючи над розумними сумнівами, слід зауважити, що вони можуть бути наявними також у учасників цивільного процесу, однак стосуються не матеріальної основи

цивільної справи, а загального відношення суду до справи – проблема неупередженості й безсторонності судді.

У цьому аспекті вділимо позицію А. Бушенка, яка хоч і стосується кримінального процесу, однак коротко і ємно визначає словосполучення «поза розумним сумнівом» як відповідний стандарт доведення, що впливає із сукупності достатньо суворих, ясних і узгоджених висновків або подібних неспростованих фактичних презумпцій, яким прямо керується ЄСПЛ. Це його внутрішній стандарт, за яким ЄСПЛ оцінює докази, надані сторонами під час розгляду справи. Переконавання поза розумним сумнівом може впливати із сукупності достатньо суворих, ясних і узгоджених висновків або подібних неспростованих фактичних презумпцій [3].

В адміністративному судочинстві також можна відшукати приклад, пов'язаний із відводом суддів ВС у складі КАС ВС у зв'язку із ймовірним порушенням принципу неупередженості і безсторонності суддів (справа № 826/11409/17 за позовом до Національного банку України про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити дії) [4]. КАС ВС, відмовивши у заявленому відводі, зауважив, що: «З огляду на нормативний зміст п. 4 ч. 1 ст. 36 КАС України відвід судді може бути заявлений й з інших підстав, відмінних від перелічених у пп. 1, 2, 3, 5 ч. 1 цієї ж статті. У будь-якому разі оцінюватися має саме те, чи викликають певні обставини розумний сумнів у неупередженості або об'єктивності судді у стороннього спостерігача. Як на підставу для відводу судді позивач посилається на приписи ст. 36 КАС України, нормативна конструкція яких, з-поміж іншого, містить узагальнений перелік найпоширеніших обставин, доведення наявності яких може бути підставою для відводу судді. ВС звертає увагу на те, що стандарт безсторонності ґрунтується насамперед на тому, що судді мають розглядати справи на основі фактів та згідно з законом, без жодних обмежень, неналежного впливу, спонування, тиску, погроз чи втручань, прямих чи непрямих, з будь-якого боку або з будь-якої причини. Також неупередженість стосується способу мислення або ставлення суду до питань і сторін у конкретній справі. Тож слово «неупереджений» передбачає виключення (усунення) розумних та обґрунтованих сумнівів щодо упередженості судді, як реальної, так і суб'єктивної. Варто зауважити, що жодна норма національного права не визначає зміст нормативної конструкції «неупередженість» («безсторонність») судді», а тому під час з'ясування основних критеріїв неупередженості суд касаційної інстанції вважає за потрібне керуватися джерелами міжнародного права, зокрема принципами, сформульованими у практиці Європейського суду з прав людини» [4].

Повертаючись до розумних сумнівів судді під вибору норми матеріального права, що регулює спірні відносини, зауважимо, що вони завжди пов'язані із застосуванням судового розсуду під час судового пізнання та межами такого розсуду. Володіння процесами сприйняття й мислення у діяльності судді для реалізації визначених цілей судочинства представляє являє собою розумність у пізнанні. Суддя, розпочинаючи дослідження матеріалів цивільної справи, реалізує в процесі пізнання справи певну сукупність обставин, які повинні бути досліджені на засадах розумності. Зокрема, з'ясовує обставини справи, співвідносить встановлені обставини з правомірністю заявлених вимог, аналізує обставини справи в індивідуальному та системному зв'язку з сукупністю наявних доказів, співвідносить встановлені фактичні обставини справи з нормами, що регулюють відносини суб'єктів у досліджуваних обставинах тощо. Всі ці пізнавальні процеси суддя реалізує з урахуванням свого внутрішнього переконання та мислення, і від того, наскільки суддя як суб'єкт пізнання володіє правовою культурою, наскільки він здатний адекватно реалізувати своє сприйняття і мислення, настільки розумний буде результат пізнання у цивільній справі. І якщо результат пізнання конкретного спору співпадає з метою досліджуваних правовідносин, визначених матеріальним та процесуальним законодавством, таке пізнання можна визнавати розумним [13].

Розумність у судовій діяльності – це така пізнавально-розумова діяльність судді, яка заснована на співвідношенні різних форм правового пізнання і мислення при дослідженні правовідносини суб'єктів з метою досягнення правового результату (регулювання і захисту прав, свобод і законних інтересів громадян) [9]. У правовому процесі пізнання суддя використовує такі основні форми, як раціональне (логічне), ірраціональне (чуттєве) та емпіричне

(досвід). Але процес правового пізнання являє собою розумову діяльність з виявлення різних обставин, що мають відношення до мети дослідження, різні фактори і прийоми дослідження цих обставин і фактів і їх подальше співвідношення з іншими фактами і обставинами, що приводять до необхідного результату [9].

Застосування розумності вимагає від судді, на думку В. І. Добровольського, співвідношення ухвалюваного рішення з рівнем правосвідомості судді, відповідальності перед людьми, яким буде адресоване це рішення, а також усіх заінтересованих осіб у справі. Сумлінному, чесному судді не становить труднощів застосувати норму на підставі розумності, в той час як формальне застосування закону без урахування всіх обставин справи набагато легшим і знімає у подальшому звинувачення судді в суб'єктивізмі [5, с. 83]. Як справедливо зауважує О. С. Копитова, у цьому полягає судовий формалізм як цілісний стиль судового тлумачення, який зобов'язує суддю бути жорстко пов'язаними семантикою правового тексту, що інтерпретується. У практичній площині це виглядає таким чином, що суддя має відштовхуватися від писаного тексту акта, застосовуючи пріоритет принципу законності. Також у цьому враховується воля «автора тексту» (законодавець, КМУ, інші уповноважені органи, на видачу підзаконних нормативних актів, конкретизує О. С. Копитова). Цей підхід, з огляду на швидкоплинність суспільних відносин, а отже, зміну правової дійсності, продовжує дослідниця, зазвичай пов'язаний з ризиком ухвалення несправедливих судових рішень [11, с. 74; 7, с. 244].

На наш погляд, суддя майже завжди використовує у своїй діяльності, зокрема, у позовному провадженні множинні інтерпретації (особливо під час розгляду справ про тлумачення договорів чи правочинів тощо). Результатом цього процесу є досягнення суддею однозначного розуміння з приводу спірного питання і забезпечення цілей правосуддя: регулювання відносин і захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів процесу. У свою чергу правове положення чи правова позиція (залежно від інстанції, якою ухвалене судове рішення), сформоване судом виступає нормативним ланцюгом зворотного зв'язку між судами і законодавцем. При цьому реалізація механізмів сприйняття і мислення в цивільному процесі призведе до поставленої законодавцем мети, що буде свідчити про розумність суб'єкта і його дій [13].

Однак у випадку, коли суддя здійснює суддівський розсуд і не усвідомлює цього, а вважає свої дискреційні дії єдиною можливими (внаслідок слабкої професійної підготовки чи низького рівня правосвідомості тощо) шляхом вирішення спірного правовідношення, він не відчуває відповідальності, покладеної на суддю метою і завданнями правосуддя. Якщо суддя здійснює повноваження без почуття відповідальності, це природньо має свої негативні наслідки як у механізмі судового захисту прав і свобод учасників цивільних відносин в частині збільшення судових справ, які переглядаються судами вищих інстанцій, так і в площині дисциплінарної відповідальності судді. Також побічним негативним наслідком такого стану і сплеск культури претензій, замість паростків культури злагоди, коли сторони сприймають судові рішення як справедливі і переходять у стадію виконання судових рішень, а не їх перманентного оскарження до вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

Як наголошував професор Д. Стоун: «Здійснювати наданий правом розсуд, вважаючи, що таке відбувається тільки внаслідок чіткої директиви права, значить здійснювати власні повноваження без почуття відповідальності за здійснення такого повноваження. У такому випадку слід пам'ятати про те, чи виходить віра із помилкових логічних формулювань, або з помилкових ідей про межі правових приписів, чи тільки з плутанини» [1, с. 674; 6, с. 146].

Висновки. Цивільний процес як система представляє собою послідовність дій, апіорі має бути сформована розумно, що є належним підґрунтям для розумних правових і процесуальних правил і наслідків застосування приписів цивільного процесуального законодавства. Однією із форм практичної реалізації принципу розумності в цивільного процесі є оптимізація цивільного судочинства як такого.

Оптимізація українського цивільного процесуального законодавства у 2016–2017 року була побудована на засадах необхідності запровадження ефективного, повного й оперативного захисту суб'єктивних прав та інтересів осіб у розумний строк та розумними способами, в тому числі через запровадження «електронного правосуддя». Українським законодавцем

була поставлена амбітна мета щодо спрощення і оптимізації судових процесів розгляду справ. Однак законодавець не повним чином врахував українські реалії і наявну телекомунікаційну мережу судової влади, особливо в «глухих» регіонах країни. Отже, заявлене впровадження електронного суду в Україні, на жаль, сьогодні перебуває лише в початковій стадії.

При встановленні предмету позову чи обґрунтуванні підстав позову принцип розумності реалізується разом із урахуванням соціально-економічного аспекту. Так, суддя, сприяючи учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених ч. 5 ст. 12 ЦПК України, може запропонувати примирення сторін, врегулювати цивільний спір за його участю чи укласти мирову угоду на будь-якій стадії розгляду цивільного спору до виходу судді у нарадчу кімнату. Принцип розумності у такому випадку полягатиме у реальному зменшенні шкоди порівняно з тим, якої можна було б очікувати, якби ніяких заходів не приймалося зовсім і судові процеси відбувалися на всіх інстанціях.

У випадках коли суддя здійснює суддівський розсуд і не усвідомлює цього, а вважає свої дискреційні дії єдиною можливіми (внаслідок слабкої професійної підготовки чи низького рівня правосвідомості тощо) шляхом вирішення спірного правовідношення, він не відчуває відповідальності, покладеної на суддю метою і завданнями правосуддя. Якщо суддя здійснює повноваження без почуття відповідальності, це природньо має свої негативні наслідки як у механізмі судового захисту прав і свобод учасників цивільних відносин в частині збільшення судових справ, які переглядаються судами вищих інстанцій, так і в площині дисциплінарної відповідальності судді. Також побічним негативним наслідком такого стану і сплеск культури претензій, замість паростків культури злагоди, коли сторони сприймають судові рішення як справедливе і переходять у стадію виконання судових рішень, а не їх перманентного оскарження до вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

Список використаних джерел:

1. Stone J. *Social Dimensions of Law and Justice*. Stanford, 1966. P. 674.
2. Баришпольская Т.Ю. *Гражданский процесс и процедура (понятие, служебная роль, проблемы теории и практики)*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 1988. 20 с.
3. Бущенко А. Чи розумно посилатися на цитату ЄСПЛ про розумний сумнів. В–30. *Закон и Бизнес*. (1484) 25.07–31.07.2020 URL: https://zib.com.ua/ua/143749-chi_rozumno_posilatisya_na_citatu_espl_pro_rozumniy_sumniv.html
4. Відвід суддів: позиція Верховного Суду. URL: <https://vl.ko.court.gov.ua/sud1010/pres-centr/news/971624/>
5. Добровольский В.И. *Актуальные вопросы арбитражного законодательства: о чем молчит Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации*. М., 2010. С. 83.
6. Коваленко К. Е. *Разумность в праве: основные формы проявления*. Дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01. Екатеринбург. 2015. 205 с.
7. Копитова О.С. *Теоретико-правові засади судового правозастосування*. Дис...докт. юрид.наук.: 12.00.01. К. 2021. 524 с.
8. Курочкин С. А. *Частные и публичные начала в цивилистическом процессе / науч. ред. В. В. Ярков*. М. : Инфотропик Медиа, 2012. 560 с.
9. Лебедев В.М. *Становление и развитие судебной власти в Российской Федерации*. М., 2000. С. 199.
10. Стандарт доказування: внутрішнє переконання чи баланс вірогідностей. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishne-perekonannya-chi-balans-virogidnostey.html>
11. Тимошина Е. В. *Методология судебного толкования: критический анализ реалистического подхода*. *Труды Института государства и права РАН*. 2018. Том 13. № 1. С. 72–101;
12. Тиханський О. Б. *Врегулювання цивільного спору за участю судді*. Дис. ... докт. філос. прав. 081 «Право». К. 2021. 252 с.
13. Черкашин В. А. *Разумность в гражданском процессе: сущность и перспективы*. *Российский судья*. 2011. № 6. С. 17–22.

